

AZ ERDÉLYI MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS MA

Pál-Antal Sándor

az MTA külső tagja
pal.antal.sandor@gmail.com

Az erdélyi magyar történetírás, akárcsak általában az erdélyi magyar tudományosság, sajátos helyzetben van. Kettősség jellemzi. A kisebbségi viszonyok között is szerves része maradt az általános magyar történetírásnak, az összmagyar tudományosságnak, de részese a romániai tudományos életnek is. Ez a kettősség meghatározza feladatkörét és célkitűzéseit. Az erdélyi magyarság történetének kutatása és feltárása nemcsak az összmagyar, hanem a romániai történetírást is szolgáló tevékenység, amely összehangolt tevékenységet igényel.

Történetírásunk, múltunk kutatása, az 1989. decemberi fordulat után egy új, felfelé ívelő korszakát éli. Két évtizeddel ezelőtt a fél évszázadig tartó tiltó és elsorvasztó nacional-kommunista politika béklyóitól megszabadult történetírásunk rendkívül komoly lemaradással kellett szembenézzen. A lemaradást súlyosbította az a tény is, hogy a kommunista korszakban kifejtett, amúgy is szegényes tevékenységet kénytelenek vagyunk átértékelni, részben újraírni.

Az igény, hogy a pártállam aktuálpolitikája és a marxista ideológia eszközévé silányított, meghamisított múltunk hitelét helyreállítsuk és történelmi ismereteinket gyarapítsuk, gyökereinket megismerjük, népakaratként nyilvánult meg az 1990-es évek elején. Ezt az igényt pedig csakis történelmi tárgyú írások elégíthették ki. A napisajtóban és különböző

kiadványokban rendszeresen olvashattunk múltunkra vonatkozó írásokat. Mivel történetírásunk komoly szakemberhiánnyal küzdött, e tevékenység jelentős részét a történelemhez vonzódó műkedvelők, többnyire dilettánsok vállalták magukra. Következésképpen ekkor történelminek nyilvánított cikkek, tanulmányok sokasága látott napvilágot, ami csak züllesztette történetírásunk hitelét.

A szakemberhiány a rendszerváltást követően, a megváltozott körülmények között vált érezhetővé. 1989 előtt is léteztek nálunk olyan állami tudományos intézetek, amelyekben magyar szakemberek is dolgoztak. Gondolok itt a székelyföldi és a partiumi múzeumokra, az erdélyi dokumentációs könyvtárakra, a történettudományi kutatóintézetekre, valamint az egyetemi háttérintézetekre, amelyekben magyar anyanyelvű kutatók is tevékenykedtek, főként Kolozsváron, Bukarestben, Marosvásárhelyen. Számuk azonban messze az igények alatt maradt. Így legfontosabb teendőnek a szakemberhiány felszámolása, az utánpótlás képzése bizonyult. Az utóbbi két évtizedben e téren komoly eredmények születtek, és a hiány felszámolása napjainkban is tart. A fellendült szakemberképzés terén kifejtett erőfeszítések eredménye kézzelfogható. A fiatal szakemberek jelenléte történetírásunkban bizakodást kiváltó tény.

1989 után gyökeres változás állott be a történettudomány-művelés gyakorlása tekin-

teében. Megszűntek a tilalmak, lehetővé vált a belső és külső, mindenekelőtt a magyarországi szakintézményekkel és szakemberekkel való kapcsolatok kiépítése. Megváltozott a tudomány művelésére vonatkozó, korlátokkal körülvett szemlélet az erdélyi kutatóműhelyekben. Fokozatosan eltűntek a tabutémák, kutathatókká váltak az évtizedekig zárolt levéltári és könyvtári források.

Az állami költségvetésen fenntartott köztestületek közül főként a székelyföldi múzeumok és dokumentációs könyvtárak váltak a magyar történelemmel foglalkozó kutatás központjaivá. Sajnos ma a Babeş–Bolyai Tudományegyetem történelmi tanszékei mögött gyakorlatilag nincs magyar háttérintézmény, a Sapientia pedig nem a történészek otthona. Az 1989 után megjelent alapítványok, egyesületek, szervezetek közül kevés a tudományos kutatást, a történetírást felkaroló közület. Kivétel a nagy hagyományokon alapuló és a történetírást ápoló *Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME)*, amelynek fiókegyesületei a magyarság által tömbben lakott városokban – Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Gyergyószentmiklóson és Szilágysomlyón–Zilahon – fejtik ki tevékenységüket, valamint a székelyudvarhelyi *Haáz Rezső Alapítvány* és az *Areopolis Történelmi és Társadalmi Kutatócsoport*, a sepsiszentgyörgyi *Délkelet Intézet*, a marosvásárhelyi *Borsos Tamás Egyesület*. Ide sorolhatjuk a *Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságot* is, amely széleskörű népszerűsítő, tudományterjesztő tevékenységet folytat, de helytörténeti írásokat is közöl. Igazi tudományos műhelynek (leszámítva a múzeumok régészeti tevékenységét) csak az EME tekinthető, ahol a szakemberek kutatómunkát szervezett keretek között, főtevékenységként (vagyis fizetett alkalmazottakként) folytathatnak.

Ma már jelentős számú magyar történetírással foglalkozó szakemberrel rendelkezünk, a megvalósítások mégis elmaradnak képességeinktől. Ennek oka, hogy a tudományos munkát kifejtteni szándékozóknek csak egy kis része került olyan helyzetbe, hogy a hivatalos munkahelyi tevékenységét összekapcsolhatta a kutatói munkával. A legtöbben szabadidőben művelik a szakmát. Amikor a tudományos műhelyekről szólunk, többnyire az egyéni kisműhelyekre vagyunk kénytelenek gondolni.

Történészeink területi szóródása nem egyenletes. Legtöbben Kolozsváron élnek és tevékenykednek, hiszen ott működik a történetészkatedrákkal is rendelkező egyetem, valamint az EME. De ma már jelentős történetírói tevékenység folyik Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Szatmárnémetiben, Nagyváradon és Gyergyószentmiklóson is. Az a kép, amelyet nem egy alkalommal a kolozsváriak által készített ismertető nyújtottak ez előtt az erdélyi magyar történetírásról, ma már túlhaladott, mert nem csak Kolozsváron van eredményes tudományos élet.

Kutatóink területi szóródása kiterjedt, de nem országos, hanem történeti Erdély-centrikus. Kolozsváron élt, de időközben elhunyt Jakó Zsigmond, Imreh István és Csetri Elek akadémikus. Itt tevékenykednek jelenleg is Egyed Ákos, Benkő Samu és Kovács András akadémikusok, Kiss András és Sipos Gábor levéltárosok, Csucsulya István, Marton József, Pál Judit, Rüszt Fogarasi Enikő, és Vekov Károly egyetemi tanárok, Pap Ferenc régész, Kovács Kiss Gyöngy történész és több fiatal kutató (Hegyi Géza, Fejér Tamás, W. Kovács András és mások). Marosvásárhelyen dolgozik Pál-Antal Sándor akadémikus, Szabó Miklós, Simon Zsolt és Novák Csaba Zoltán

tudományos kutatók, Tamási Zsolt egyháztörténész, Berekméri Róbert és László Márton levéltárosok, Sebestyén Mihály könyvtáros, Soós Zoltán, Bereczki Sándor, Györfi Zalán és László Kevegész, Székelyudvarhelyen Hermann Gusztáv Mihály, Zepezcaner Jenő és Róth András Lajos, Mihály János és Kolumbán Zsuzsanna történészek, valamint Sófalvi András régész-középkorász, Sepsiszentgyörgyön Tüdős S. Kinga tudományos kutató, Cserey Zoltán és Csáki Árpád történészek, Székely Zsolt régész, Bordi Zsigmond Loránd régész-középkorász, Csíkszeredában Szöcs János történész, Botár István és Darvas Loránt régész-középkorászok, Gyergyószentmiklóson Garda Dezső történész és Rokaly József tanár, Gyulafehérváron Bernád Rita levéltáros, Nagyváradon Fleisz János történész, Emödi András levéltáros, Dukrét Géza helytörténész, Szatmárnémetiben Tóth Péter muzeológus, a helytörténeti műveket is író Bura László nyelvész, Nagybányán Balogh Béla levéltáros, Zilahon Bajusz István régész, Nagykárolyban Németi János régész és mások.

Ugyanakkor sajnálattal vettük tudomásul, hogy Tüdős S. Kinga vidékre költözésével és Demény Lajos elhunytával Bukarestben megszűnt a magyar nyelvű történetírás. Hasonló helyzettel állunk szemben Aradon is, ahol Kovách Géza halála után nincs igényes magyar történelemkutatás.

Történezeink számát gyarapítják Magyarországon élő szerzők, akik rendszeresen foglalkoznak Erdély történetével. Gondolok itt, a teljesség igénye nélkül, Szász Zoltánra, Benkő Elekre, Oborni Terézre, Bárdi Nándorra, Balaton Petrára és Stefano Bottonira Budapestről, Barta Jánosra, Takács Péterre és Jeney Anna-Máriára Debrecenből, Kordé Zoltánra Szegedről, Gebei Sándorra Egerből, Balogh Juditra Miskolcra és másokra.

Az erdélyi magyar értelmiség, köztük a történészek is, az 1990-es évek elején elsősorban az EME-től vártuk egy átgondolt, összehangolt hazai magyar tudománypolitika, stratégia kialakítását, de erre objektív okok miatt nem került sor. Ezt a rangos és nemes feladatot végül is felvállalta az erre hivatott legrangosabb tudományos intézményünk, a Magyar Tudományos Akadémia. A Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság létrehozása, a külső tagság és a köztestületi tagság kiterjesztése, a Domus Hungarica Scientiarum et Artium pályázati rendszer bevezetése, ösztöndíjak biztosítása jó feltételeket teremtettek tudományos életünk felemelkedéséhez és az összmagyar tudományosságba való beépüléséhez. Mindezt követte a Kolozsvári Akadémiai Bizottság felállítása, amely megvalósíthatja az erdélyi magyar tudománypolitika és -stratégia kidolgozását, irányt szabva a végzendő tudományos kutatásoknak.

A tudományművelés eredményessége nagymértékben a közzétett közleményeken keresztül mérhető le. Így van ez a történettudomány esetében is. Az utóbbi években megjelent írások alapján megállapítható, hogy jelentős előrehaladás észlelhető a magyarság történetéhez kapcsolódó, középkorra vonatkozó régészeti kutatások terén. E téren, a székelység Erdély délkeleti részén való végleges letelepedésének kérdését illetően, a vár- és templomásatások bizonyultak eredményesnek Marosvásárhelyen és környékén, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszereda környékén. De felzárkóztak mögöttük a Partiumban végzett régészeti kutatások is.

A középkor történetére vonatkozó kutatásainkat nagy veszteség érte Jakó Zsigmond és Demény Lajos elhunytával. De vannak

tehetséges fiatal kutatóink – W. Kovács András, Simon Zolt, Hegyi Géza és mások –, akik eredményesen folytathatják elődeik munkáját. Gondolok itt a székelyföldi múzeumokban tevékenykedő középkor-régészekre is, azokra, akik képzettségüknel és rátermettségüknel fogva a korszak szaktekintélyeivé válhatnak. Példá erre a székelyudvarhelyi-gyergyószentmiklósi régészek közös munkája, akik (Demjén Andrea és Sófalvi András) kétévi ásatás eredményét *Máréfalva középkori temploma* című írásukban összegezték.

Legtöbb kutatónk a koraujkorral és az újkorral foglalkozik. A legjelentősebb eredményeket az 1541–1848 közötti időt felölelő kutatások hozták. Történészeink (Egyed Ákos, Demény Lajos, Pál-Antal Sándor, Hermann Gusztáv Mihály, Garda Dezső és mások) összefoglaló munkái is erre az időszakra vonatkoznak.

Az 1848 utáni polgári korszak nem egy igazán felkapott téma. Kevesen választották szakterületüknek. Erre az időszakra vonatkozóan egy pár köteten kívül csak résztanulmányok készültek. Az összefoglaló munkák közül csak Egyed Ákos gazdasági-társadalmi kérdésekkel, Pál Judit székelyföldi várostörténettel és Csucsulya István Mocsáry Lajossal foglalkozó munkáit említhetem.

Az 1918-at követő időszak bemutatása Trianon miatt 1990-ig elhallgatott téma volt. A kisebbségi sorba kerülés első időszaka, a két világháború közötti huszonekét év ma sem képezi komolyabb kutatás tárgyát, szinte kiesik az érdeklődés köréből. Erről az időszakról még köztörténeti összefoglalás sem készült. Bárdi Nándor budapesti kutatónak az 1918–1920 évi impériumváltás Udvarhely megyei vetületével foglalkozó írásán, Benkő Samunak Koós Károlyról és Nagy Gézáról írt tanulmányai, Fleisz Jánosnak *Nagyvárad a két*

világháború között című könyvén és egy-két kisebb lélegzetű cikkén kívül, egyes falutörténetekben találunk helyi vonatkozású feltárásokat (például Pál-Antal Sándor Csíkmadaras falutörténetét ismertető munkájában).

Fiatal kutatóink kedvenc témája lett viszont a kommunista éra. Többen is komolyan foglalkoznak az 1945 utáni rendszerváltással, az új elit kialakulásával, a mezőgazdaság kollektivizálásával, a Magyar Autonóm Tartomány történetével. E téren elismerésre méltó eredményeket mutattak fel Nagy Mihály Kolozsvárról, Novák Csaba Zoltán és László Márton Marosvásárhelyről és Oláh Sándor Csíkszeredából.

A várostörténet Fleisz János (Nagyvárad történetére vonatkozó könyvei), Pál Judit (*Városfejlődés a Székelyföldön*), Pál-Antal Sándor (*Marosvásárhely története I.*, valamint *Székelyföld és városai*), Garda Dezső (*Gyergyószentmiklós története*), az oktatástörténet Szabó Miklós és mások kutatási területe. Örömmel könyvelhetjük el, hogy már magyar vonatkozású erdélyi hadtörténeti munkák is olvashatók (Kozta István és Berekméri Árpád Róbert írásai révén).

Egyháztörténet terén kimagasló Marton József teológiai tanár tevékenysége, aki több írásában foglalkozik az egyetemes és az erdélyi római katolikus egyház történetével, Sipos Gábor pedig a református levéltári és egyháztörténeti kérdéseket boncolgatja.

A művészettörténeti kutatások eredményeinek, problematikájának számbavétele, úgy érzem, egy művészettörténész feladata, ezért jelen ismertetőben nem térek ki rá.

*

Az utóbbi évtizedben a történelmi tárgyú publikációk száma látványosan megnőtt, és a megjelent írások tudományos szintje érez-

hetően javult. Látványosan csökkent a dilettantizmus jeleit viselő írások száma, és nőtt a tudományos jellegűeké. És nemcsak tanulmánykötetek készültek, hanem önálló összefoglaló művek és forráskiadványok is. A történelmi tárgyú kiadványok zömét az EME, a marosvásárhelyi Mentor Kiadó (*Erdély emlékezete* sorozat), valamint a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadó (*Múltunk könyvek* című sorozat) és a Pallas Akadémia Kiadó jelentette meg. Számukat, kisebb mértékben, gyarapította több erdélyi vagy magyarországi kiadó is. A monografikus írások közül csak párat említek: *Erdély 1848–1849 és A székelyek rövid története* Egyed Ákostól, *Náció és nemzet* Hermann Gusztáv Mihálytól, *Székely önkormányzat-történet* Pál-Antal Sándortól, *Városfejlődés a Székelyföldön* Pál Judittól. *A székelyek rövid története* példaként szolgálhat a népszerűsítő, de tudományos igényű írásokkal foglalkozók számára. Azt csak sajnálni lehet, hogy még mindig nem látott napvilágot egy népszerűsítő jellegű erdélyi magyarságtörténet, illetve egy nagyobb lélegzetű Székelyföld-történet szintézis, hiszen rendelkezünk jó képességű, erre alkalmas szakemberekkel.

Az utóbbi időben látványos előrelépés történt a *forráskiadások* terén. Demény Lajos folytatta az 1983-ban újraindított, de 1985-ben leállított *Székely Oklevéltár* új sorozatát, amelyből 1994–2008 között megjelent hat kötet. Újra indult a Jakó Zsigmond által szerkesztett *Erdélyi történelmi adatok*, amelyben Kovács András *Gyulafehérvár* és Wolf Rudolf *Torda város jegyzőkönyveit* közölték. 2005-ben Pál-Antal Sándor is elindított egy székelyföldi vonatkozású forrássorozatát a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál, *Székely székek a 18. században* címmel. Ennek az ötödik kötete is kiadás előtt áll. A fentiekén kívül megemlítjük az *erdélyi diákok külföldi*

egyetemjárására vonatkozó, Szabó Miklós és munkatársai (Tonk Sándor, valamint Szögi László) által összeállított köteteket, a Pál-Antal Sándor által közzétett *1848–1849-re* vonatkozó két kötetet, valamint a *Marosvásárhely jogszabályai* címűt. Ide sorolható a Tüdős Kinga nevéhez kötődő *Erdélyi testamentumok* eddig megjelent négy kötete, valamint a jelentős számú református és katolikus egyháztörténelmi forráskötet. Gondolok itt elsősorban a *vizitációs jegyzőkönyvekre, de egyéb egyháztörténelmi forrásokra is. A Magyarországi boszorkányságforrásai* című sorozat számára Balogh Béla, Kiss András és Pál-Antal Sándor levéltárosok végeztek eredményes munkát, több kötetnyi anyagot közölve abban.

Annak ellenére, hogy nem erdélyi, hanem debreceni kiadvány, a felsorolandó források közé tartozik a Takács Péter által 2001–2003 között, a *Források Erdély történetéhez* című sorozat keretében közölt, Székelyföldre vonatkozó *1820-as úrbéri összeírás parasztvallomásait* tartalmazó ötkötetes munka is.

Már említettem, hogy 1990 után elburjázott a tudományos igényeket nélkülöző köztörténelmi, őstörténelmi, helytörténelmi „monográfia” és egy sor „népszerűsítő” írás. Viszszaszorításuk nehéz feladatnak bizonyult. Ennek egyik akadálya, hogy kiadványaink jelentős része nem részesült kompetens szerkesztésben, nem estek át kiadásuk előtt szaklektoráláson. Nem írtak róluk kritikai recenziókat, amelyek befolyásolhatták volna a szerzői igényességet. De, amint azt évekkel ezelőtt Benkő Samu és Péntek János akadémikusok és mások több alkalommal is nehezményezték, hiányzik a kritikák közlését felvállaló fórum, és egy egészséges, kritikus történetírás-szemlélet. Viszonylag ritka a vita, az elfogulatlan, nem személyeskedő, kizárólag a tárgyra szorító véleményütköztetés. Az

Erdélyi Múzeum, amely többek közt recenziókat is közöl, egymaga nem képes ezt a feladatot ellátni. A múzeumi évkönyvek és az *Areopolis* sem tekintik ezt a kérdést feladatuknak, rendszeres megjelenésük pedig lehetővé tenné a recenziók közlésének felvállalását, nem az egyszerű ismertetéseket, hanem a kritikai recenziókat. Mindehhez társul a kiadók túlzott anyagias gondolkozása. A szaklektorálás, a kompetens szerkesztő alkalmazása ugyanis a kiadók számára pluszköltséget jelent, amihez hiányzik az anyagi (pénzügyi) fedezet, ami miatt így rendszerint lemondnak róla.

*

Ma már elérkeztünk arra a szintre, amelyen kiértékelhetjük az eddigi eredményeket, és körvonalazhatjuk a követendő utat, kitölteni azokat az űröket, amelyeket minden kutató érzékel, amikor egy-egy kérdés feldolgozásához fog. Az is feladat, hogy nagyobb rendet teremtsünk a forráskiadások terén. Hiszen a kiadásra kerülő forrásszövegek átírását általánosan elfogadott elvek alapján kell végezni és szerkeszteni, hogy lehetőleg hibamentes kötetek kerüljenek a kutatók asztalára. Ezért szükséges a különböző korszakokkal és kérdéskörökkel foglalkozó forrásközlők munkájának összehangolása. Az egyéni műhely tevékenységének a támogatása is megoldatlan kérdés. Össze kell állítani, illetve befejezni és nyilvánossá tenni az eddig megjelent források katalógusát, és pontosítani a forrás-előkészítésekhez kapcsolódó kérdések körét.

Áttekinve a fennebb elhangzottakat, ismertetőnk így összegezhethetjük:

Mint sajátosság, történetírásunk magán viseli az erdélyi magyarság sorsát befolyásoló tényezők hatását. Ahogyan az erdélyi magyarság a magyar nemzet részét képezi, ugyanúgy

az erdélyi magyar történetírás is a magyar történetírás szerves része. Művelése az erdélyi történetírók számára, Trianon előtt, zökkenőmentes volt. A több mint kilencvenéves kisebbségi múlt körülményei között megváltoztak az erdélyi magyar történetírás prioritásai. Mivel történetírásunk a nacional-kommunista időszakban az elsorvasztó politika tárgyává vált, az a tudományág nagymérvű lemaradásához vezetett. Az 1989-es változások fordulatot jelentettek az erdélyi magyarság történetére vonatkozó kutatások terén is. A megújulás felszínre hozta történetírásunk megoldásra váró feladatait, egy egészséges történelemszemlélet megteremtését, a rendkívül meggyérült szakember-utánpótlás kérdését, az intézményes keretek kiépítését, a kutatások megszervezését, a hirtelen fellángolt múltismeretigény körülményei között elburjánzott amatőrizmus megfékezésének kérdését és egyebeket. A tudatosan művelt erdélyi magyar történetírás az utóbbi években, viszonylag rövid idő alatt jelentős lépéseket tett a felzárkózás érdekében. Az eredmények azt jelzik, hogy a feladatok megoldása jó ütemben, jó irányba halad. Talán nem túlzás, ha papírra vetem: most már eljutottunk arra a szintre, amikor történetírásunk bekapcsolódhat a szélesebb perspektívát nyitó egyetemes történetírás művelésébe, és az összmagyar történettudomány szerves részeként beépülhet az egyetemes tudományosságba.

Elhangzott 2010. november 19-én Kolozsváron az Erdélyi Múzeum Egyesület által szervezett, *A Magyar Tudomány Napja Erdélyben* című konferencián.

Kulcsszavak: *történettudomány, magyar történetírás, Erdély*

TELEKI PÁL, A MAGYAR POLITIKAI FÖLDRAJZ ATYJA

Kubassek János

geográfus, tudománytörténész,
a Magyar Földrajzi Múzeum (Érd) igazgatója
foldrajzi.muzeum@vivamail.hu

A magyar geográfia egyik legaktívabb, nemzetközileg legelismerettebb képviselője volt Teleki Pál, aki nemcsak tudományos munkásságával, hanem politikai, közéleti tevékenységével is gyakran került a figyelem fókuszpontjába. Életműve számos szálon kapcsolódott kora világtörténelmi eseményeihez.

Számos külföldi földrajzi társaság választotta tiszteleti tagjává. New Yorkban a Columbia Egyetem 1936-ban díszdoktori címmel tüntette ki. Munkásságának reális értékelését szülőföldjén, a második világháború befejezését követően az 1990-es politikai rendszerváltásig politikai szempontok akadályozták. Életműve és a politikai földrajz terén elért eredményei – ellentmondásai és kudarcai ellenére is – érdemesek az utókor figyelmére.

Személyét és tevékenységét hosszú ideig egyoldalú, elfogultságoktól terhelt, olykor szándékosan hamis beállításban ismerhette meg a közvélemény. A pályatársak és tanítványok évtizedekig hallgatásra kényszerültek. Műveit eltávolították a közkönyvtárakból; könyvei, térképei évtizedekig hozzáférhetetlenek voltak. Szomorú tény: Magyarországon földrajztanárok nemzedékei szerezhettek diplomát anélkül, hogy a kortársai, diákjai által nagyra becsült földrajztudós akár egyetlen írását olvasták volna. Portréjának és tevékeny-

ségének vázlatos bemutatása hasznos tanulságokat jelenthet, s felidézhetjük a kort, melynek történelmi koordinátarendszere alapvetően meghatározta munkásságának kereteit.

A pályakezdés éve

Teleki Pál 1879. november 1-én, arisztokrata család gyermekeként született Budapesten. Családja erdélyi származású volt. Kastélyuk Pribékfalván, Erdély északi részén ma is megtalálható. Teleki Pál a piarista gimnáziumban szerzett érettségi után a budapesti Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott tanulmányokat. Egyik tanítványa, Gunda Béla néprajzprofesszor visszaemlékezése szerint egyetemi előadásaiban gyakran hivatkozott Afrika egyik utolsó fehér foltját eltüntető, felfedező utazó nagybátyjára, Teleki Sámuelre, aki 1887–88-as expedíciója során a fekete földrész utolsó ismeretlen tájait tárta fel, s a XIX. század legeredményesebb magyar földrajzi felfedező utazói közé tartozott.

Teleki Pál kisgyermekként áhítattal hallgatta az erdélyi Marosvásárhely tőszomszédságában található Sáromberkén nagybátyja kalandos afrikai utazásának izgalmas történeteit, a Rudolf- és a Stefánia-tavak, valamint egy működő tűzhányó, a Teleki-vulkán felfedezésének részleteit. Nem titok, hogy az eg-